

Զ Հ Ո Ւ Դ - Ք Ո Ւ Շ Ա Ն

(Հրէաստղագիտութիւն)

Վ Է Պ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻԾ

I

Մահմադ Շահ Ղաջարի թագաւորութեան վերջին տարիներն էին:

Արքաների արքան, շահնշահը, Աստուծու ստուերը երկրի վրայ, աշխարհի աղօթարանը, իմաստութեան, հանճարի, գեղեցկութեան, բարութեան քուրան ¹⁾ արդէն հրաման էր տուել, որ բարխանները ²⁾ ճանապարհ դրուեն դէպի Դամավանդի բարձունքը, ուր նա մտադիր էր պատսպարուել ամառային տօթերից ծիրանադոյն վրանների տակ և հանգստանալ հարեմական զուարճութիւնների ծոցում: Հարեմը արդէն բեաշականներով, թախտրավաններով ³⁾, ներքինիների և Ղըզլար-Աղասիի ⁴⁾ ընկերակցութեամբ Մունէջիմ բաշու ⁵⁾ բարեգուշակ յայտարարութիւնից յետոյ ճանապարհ էր ընկել: Արեգակնափայլ Շահը այս անգամ չափաւորութեան մեծ օրինակ էր ցոյց տուել: Հարեմի 400 կա-

1) Պարսից Շահի տիտղոսներն են: 2) Ցան իրեր, կահ կարասի: 3) Պեաշավա, թախտրավան, ամենահին ժամանակից Պարսկաստանում դործածուող վանդակաձև անանիւ կառքեր են, որոնցով ճանապարհորդում են: քեաշավան բաղկացած է երկու վանդակից և զցւում է ջորու վրայ, իսկ թախտրավանը մի մեծ վանդակ է, որ տանում են երկու ջորի կամ ձի: 4) Ներքինապետ: 5) Գլխաւոր աստղագէտ, որ ամեն մի Շահ ունի: Յունուար, 1902.

նանցից միմիայն 200-ը պէտք է արժանանային քաղցրացնել իրանց տիրոջ սիրտը և ծառայել նրան. մնացածը պէտք է մնային Թէհրանում և երկրորդ Ղզլար-Աղասիի հսկողութեան տակ գիշեր և ցերեկ աղօթէին Աստուծու ստուերի կեանքի երկարութեան համար:

Մի գարնանային օր էր, մայիս ամսի սկիզբները, երբ Թէհրանում արդէն սկսւում է տօթը: Ջր նայելով որ դեռ առաւօտ էր, օդը չափազանց հեղձուցիչ էր. փողոցները փոշոտ և գարշահոտ ապականութիւններով լի: Սակայն քաղաքի գլխաւոր փողոցներից կամ խիաբաններից մէկի վրայ, Ալա-Դօվլա խիաբանի վրայ մեծ շարժում և իրարանցում կար: Դա այն փողոցն էր, որով Շահը պէտք է իր պալատից անցնէր և դուրս գար քաղաքից: Խիաբանի երկու կողմով ընկած ծառուղիները բաց էին անում իրանց արանքում մի լայն ճանապարհ, որ եռանդուն կերպով ջրւում էր ծառուղիների երկարութեամբ ձգուող բաց ջրանցքներից սաղկանների ¹⁾ ձեռքով: Ֆէրրաշները՝ ճիպոտները ձեռին, կտրմաղգեստ ու խայտաճամուկ փետրաւոր գլխարկներով զարդարուած շաթիրները իրանց հաստ և արծաթապատ գաւազաններով վազվզում էին խիաբանի միջոցով և իրանց սպառնական հայեացքներով հալածում անցորդներին: Ծիպոտները երբեմն-երբեմն բարձրանում և ընկնում էին անզգոյշ անցորդների ուսերի վրայ: Վեղէր-սուխտաներ ²⁾, գոռում էին շաթիրները և ֆէրրաշները, ճիպոտի հարուածներից ուսերը դադուած անցորդների ուֆը լսելով,—կամենում էք ֆալսիկայի մէջ չորացնենք ձեզ. կորէք այստեղից: Միայն սև չարշաւների մէջ տռզած և ուրբանդով ³⁾ երեսները օտար տղամարդի հարամ նայուածքից թազցրած կանայք, առանց երկիւղի, անցնում են խիաբանով անպատիժ, լաւ իմանալով, որ ոչ ոք չի համարձակի վի-

¹⁾ Զրկիր. ջուրը ածում են կաշուէ տիկերի մէջ: ²⁾ Ղալրդարուած, —հայհոյանք, որ նշանակում է թէ հայրը այրուել է դժոխքում: ³⁾ Դօշ, որով պարտիկ կանայք ծածկում են երեսները:

բաւորել իրանց: Կնոջ խփելը համարուում է տմարդուն-
թիւն և արգելուած է Ղուրանից:

—Իբրահիմ, շէնջաց մի շաթիր իր ընկերին, արե-
ւիդ խաթեր, մի այստեղ նայիր. ախ, կեղծաւոր, խա-
բերայ:

Եւ այդ խօսքերը արտասանելով հանդերձ, նա մի
խոր գլուխ տուեց խիաբանով անցնող և սպիտակ էշի
վրայ հեծած մի մօլլայի, որ ջուբբան ¹⁾ քաշել էր գլու-
խին. սուրբ մարդը, ամբողջովին անձնատուր եղած վե-
րացական և հոգեշահ մտածողութիւնների, խլացրել էր
ականջները, ծածկել աչքերը, որպէս զի, նահլաթ չար
սատանային, որեւէ պիղծ բան չը տեսնի, երկրային
մնոտի խօսակցութիւն չը լսի և, մանաւանդ, քեափի-
գեափուրի չը պատահի: Նրա բոլոր հագուստները—
վարտիքը, ջուբբան, ամմաման ²⁾ ձիւնի պէս սպիտակ
կտորից էին,—առաքինութեան, անմեղութեան և ա-
նարատութեան նշաններ: Էշի սանձից բռնած, առաջից
դնում էր մի գեղեցկատեսիլ պատանի, որ սուրբ մարդին
և ծառայում էր, և Ղուրանի, մարգարէների, իմամների ի-
մաստութիւնները ու հադիսները ³⁾ սովորում նրանից...
Ամբոխը, պատկառանքի և մեծարանքի ամենամեծ նը-
շաններով, մօտենում էր էշի վրայ հեծած մօլլային և
համբուրում շորերի բղանքները: Դա՛ թէհրանի իմամ-
Ջուլման էր, Հաջի Միրզա Ջաւադ աղան, որ հռչակ-
ուած էր իր օրէնսգիտութեամբ և շարիաթի կանոննե-
րի խիստ պահպանութեամբ: Նրա ետեւից մի ծառայ
էր դնում զայլանը ձեռքին բռնած. ապա հետեւում
էին մի խումբ միրզաներ ⁴⁾, թալաբաներ ⁵⁾ և ծա-
ռաներ:

Իմամ-Ջուլման դնում էր Շահաբդուլ-ազիմ ուխ-
տատեղին՝ աղօթելու:

Նա մօտ 50 տարեկան մի անձն էր, հիւժուած.

¹⁾ Վերարկու: ²⁾ Գլխի փաթաթոց: ³⁾ Պատգամ: ⁴⁾ Գրագիր: ⁵⁾ Առա-
ածարանութեան ուսանողներ:

մաշուած. հաւատացեալները և թալաբաները ասում էին, որ տքնութիւնից, գիշեր-ցերեկ աղօթելուց է նա հիւժուել և մաշուել. աչքերը խոր էին ընկել, գլուխը բոլորովին ածելած էր, իսկ մօրուքը, ալեխառն, հասունում էր մինչև գօտին, որի անհամար ծալքերի մէջ խրուած էր մի փոքր ձեռագիր զուրան. Բոլոր գէմքը արտայայտում էր մի տեսակ դժնդակ, խիստ, անգուժ տրամագրութիւն. աչքերի մէջ երբեմն-երբեմն վազում էր մի մոլի կայծ, որը, սակայն, իսկոյն հանգչում էր, և աչքերը իրանց առաջուկ պաղովութիւնն ու անշարժութիւնն էին ստանում: Թէև էլի վրայ նստած և նրա գլուխը ծածկուած էր սպիտակ ջուլբայով, բայց նա ամեն րոպէ արտասանում էր բարձրաձայն «ալէ-քում-սալամ», անցորդների «սալամ-ալէքում» ողջոյնին:

— Ինչ անեմ, — ասաց Սէլիմ շաթիրը Իբրահիմին, երբ գնացքը անցաւ, — Թոհ Ալլահը գոնէ մի օր, մի ժամ ինձ Շահ դարձնի և ես ցոյց կը կամ Միրզա Ջաւադ աղին, թէ նա ինչ պտուղն է: Ալլահ, Ալլահ, փառք Քեզ, փառք մարդարէին. ինչո՞ւ, Ալլահ, թոյլ ես տալիս որ այսպիսի անղգամները մուսուլմաններին խաբեն և շարիաթը ոտնատակ տան:

— Խուբ ¹⁾, ասաց Իբրահիմը, ենթադրենք, որ Ալլահը — անբաւ է նրա ողորմութիւնը — կատարեց խընդիբդ և դու մի օր Շահ դարձար. էհ, ինչ կ'անես:

— Ինչ կ'անեմ, աչքերը բարկութեամբ վառուած բացականչեց Սէլիմը. ինչ կ'անեմ: Ես նրան կը տկո՞րացնեմ և նրա մարմնի վրայ իմ այս գաւազանի միջոցով ցոյց կը տամ, թէ ինչպէս են «տկո՞րներին» ուղորմութիւն տալիս:

— Դու էլի պնդում ես ըստածների վրայ:

— Թոհ Ալլահը խռով կենայ գլխիս, Թոհ Ազրայիլը հոգիս առնի և ջհաննամի փայ ²⁾ դառնամ, եթէ ասածիս մէջ ստույթիւն կայ. բայց ո՞վ է լսում խեղճ

¹⁾ Լաւ ²⁾ Դժոխքի բաժին:

շաթիրին. յոյսս մնացել է միայն հաղթէթ Աբբասի¹⁾ վրայ. նա է թշուառների և խեղճների պաշտպանը:

—Դէ մի լաւ պատմիր, նորից լսեմ. մինչև այժմ ուշադրութիւն չեմ դարձրել ասածներիդ վրայ. դուցէ մի բան անել կարողանանք. արխային կաց, էնդէրու-նում²⁾ ծանօթներ ունեմ:

Եւ նստելով փողոցի դռներից մինի սաքունների վրայ, Սէլիմը մի խոր ախ բաշեց ու սկսեց.

—Դու գիտես, որ հայրս, հաճի թաղին, մի հարուստ վաճառական էր. նա աստուածաճանաչ մարդ էր. նա-մազ, զաքեաթ³⁾ նա ճշտութեամբ կատարում էր. շա-րիաթի կանոնները գրեթէ անգիր գիտէր. տարին հինգ անգամ թաղիս⁴⁾ կը սարքէր, աղքատներին ու խեղճե-րին կը կերակրէր. սէյիդների, մօլլանների տասանորդը իր ձեռքով կը բաժանէր. Ալլահն էլ, տեսնելով նրա մա-քուր մուսիլմանութիւնը, կրկնապատկեց նրա հարստու-թիւնը, լցրեց նրա տունը ամեն տեսակ բարիքներով: Հէնչ որ ես, նրա մինուճար զաւակը, տասնեութ տա-րեկան դարձայ, նա ինձ հարսանիք արեց և ինձ հա-մար սւգեց մուշթայիդի, այդ անիծուած Իմամ Ջումայի եղբօր աղջիկը, Ֆաթմային. խեղճ մայրս հակառակ էր, որովհետև Ֆաթման շատ տգեղ և չար աղջիկ էր. ինչ-պէս ասում էր, նա կամենում էր ինձ համար կին ու-զել գեղեցկուհի Լէյլային, մեր դրացի մաշադի Քէրիմի աղջկան. բայց ով կարող էր հակառակել հօրս կամքին. նա կամենում էր և մեծ պարծանք էր համարում բա-րեկամանալ Իմամ Ջումայի տան հետ: Մեր հարսանի-քը կատարուեց. Ֆաթման իմ կինը դարձաւ. բայց ես նրան սիրել չէի. կաբող. նա տգեղ էր, անչնորհք, չա-րասիրտ. ուրիշ կին էլ ուզել չէի կարող Իմամ Ջումայի վախից. հայրս էլ թօյլ չէր տայ. ես պատրուակ բռնե-

¹⁾ Ամենալարգի իմամներից մինը: ²⁾ Ներքնանոց, կանանոց: ³⁾ Կրօ-նական տուրք: ⁴⁾ Սուգի հանդէս, էրբէ կրօնական միստերիաներ են կա-տարում և հանդիսականներին կերակրում, «հոգու հաց» տալիս:

ցի, որ մեծ ցանկութիւն ունեմ գնալ ուխտ Քեալբա հազրաթ Ալու գերեզանին, խնդրեցի հօրս թոյլ տալ ինձ այդ ուխտը կատարելը. Իմամ Զուման հաւանութիւն տուեց դիտաւորութեանս և ես ճանապարհ ընկայ Վերջապէս ես ազատ շունչ քաշեցի. մտածում էի Քեալբայից Մէքքէ գնալ. երբ «քեալբայ ու հաճի» տիտղոսներն ստացած կը լինեմ արդէն, այն ժամանակ հեշտ կը լինի ինձ համար ազատուել տգեղ Փաթմայից կամ երկրորդ անգամ ամուսնանալ գեղեցիկ Լէյլայի հետ. չէ որ մեր շարիաթը հալալ է համարում չորս օրինաւոր կին ունենալը: Ես երկու տարի մնացի Քեալբայում և Մէքքայում. վերադարձայ Թէհրան հաճի Սէլիմ փառաւոր տիտղոսով, բայց, ախ, երանի թէ, հէնց մարգարէի գերեզմանի վրայ մեռած լինէի և չը վերադառնայի. Իմ բացակայութեան ժամանակ հայրս մեռել էր և կտակ էր արել, որ եթէ ես Ալլահի կամբով մեռնեմ և չը վերադառնամ, իմ բոլոր գոյքը բաժանուի «քաղցածներին և տկոյրներին». կտակակատար էր կարգել Իմամ Զումային, իբրև շարիաթի ներկայացուցչին, այս սատանայ կեղծաւորին, որ այժմ մեր առաջից անցաւ:

Սէլիմը կանգ առաւ. դառն յիշողութիւնները կարծես ճնշում էին նրա միտքը և հոգին և նա ընկաւ խոր մտածողութեան մէջ:

— Դէ, շարունակիր, շարունակիր, ասաց Իբրահիմը կարեկցութեամբ. Ալլահ թաալան ¹⁾ մեծ է և ողորմած:

— Այո, զուրբան լինեմ նրա զօրութեան. երեւի ճակատագիրս այդպէս էր: Որտեղ մնացի. հա, հայրս կտակակատար նշանակել էր Իմամ Զումային: Հաղիւ անցնում է 4—5 ամիս հօրս մահից յետոյ, Իմամ Զուման, որ արդէն գրաւել էր հօրս բոլոր ունեցածը իբրև կտակակատար, յայտնում է մօրս, թէ իբր ես ևս վախճանուել եմ Մէքքայում. տանում է Փաթմային իր

¹⁾ Ամենազօր Աստուածը:

տունը և մի քանի հարիւր թուման փող տալով մօրս՝ յայտնում է, որ կտակի համաձայն, հօրս մնացած բոլոր կարողութիւնը, Յաթմայի քեաբինի փողն դուրս գալուց յետոյ, պէտք է բաժանի «տկլորներին և քաղցածներին»։ Այդ նպատակով, նա, այդ անգութը, տկանջ չը գնելով մօրս լաց ու կոծին, աղաչանքին, ծախում է հօրս տունը, գիւղը, գոյքը և փող շինում. հօրս կարողութիւնը 100,000 թումանից աւելի է լինում։

— Էհ, ինչ եղաւ. միթէ այդքան փողն էլ բաժանեց տկլորներին և քաղցածներին։

— Ինչպէս չէ, պատասխանեց հեգնութեամբ Սէլիմը, բաժանել է, բաժանել «տկլորներին և քաղցածներին»։ աղա Խմամ Զուման «չարից»¹⁾ է արել։

— Ինչպէս, պատմիր շուտով։

— Այդ խաբեբան ամեն օր, առաւօտեան նամազը անելուց յետոյ, տկլորացնում է իր բաղմաթիւ կանանց և մանկաւիկներին և շար դցում իր մեծ սենեակում, ապա սկսում բաժանել այդ «տկլորներին» մի-մի ոսկի. երբ նրանք շորերը հագնում են, դարձեալ այդ ոսկիները բերում տալիս են իրան։ Այդպէս շարունակում է ամբողջ երեք ամիս. բացի դրանից ամեն օր, կէսօրին, գնում է հաւերի բակը, հրամայում է հաւանոցից բաց թողնել բոլոր հաւերին, որոնց սոված էին պահում մինչ այդ ժամանակ. երբ քաղցած հաւերը վրայ են թափւում, նա կուտի հետ միասին թափում է և ոսկիներ, որ դարձեալ յետ է հաւաքում։ Այդպիսով, նա կատարում է հօրս կտակը, տալով նրա փողն «տկլորներին և քաղցածներին» ու «չարից» է անում։

— Վայ խաբեբայ, վայ սատանայ, ծիծաղեց Իբրահիմը. անիծածը ինչ խելօք է եղել. է՛հ, դու հրտեղից իմացար այդ բոլորը։

¹⁾ Համաձայն շարիաթի. մահմեդական իրաւագէտների կարծիքով ամեն բան ներելի է, եթէ բառացի մտքով համաձայն է շարիաթին։

—Մօրս պատմել է Լէյլան, որ Իմամ Ջումայի սիրա կինն¹⁾ է դարձել:

—Լաւ, հապա երբ դու եկար, չը գնացիր, չը պահանջեցիր նրանից հօրդ հարստութիւնը:

—Ինչպէս չը գնացի. սակայն նա ասաց թէ շատ ցաւում է, որ այդպէս է պատահել. միայն, երևի, այդպէս է եղել Ալլահի կամքը և իմ ճակատագիրը և ես իբրև բարի մուսուլման, պէտք է հնազանդեմ ճակատագրիս: Նա առաջարկեց ինձ, իբր պարգև իր կողմից, չորս հարիւր թուման, որն ես մերժեցի:

—Իսկ կինդ, Փաթման:

—Փաթմային Իմամ Ջուման արդէն քեաբին էր կապել իր որդու հետ, իմ քեաբինի փողն լաւ մարսելու համար:

—Դէ, գնայիր, դիւանին գանգատ տայիր, Շահին արդ²⁾ անէիր:

—Այդ բոլորն փորձեցի. մի փոքր գումար էլ, որ դեռ մնում էր մօտս, այն փողերից, որ Մէքքէ գնալիս հայրս տուել էր ինձ, ծախսեցի, բայց անօգուտ. ո՞վ Իմամ Ջումային թողած, իմ կողմն պէտք է բռնէր: Շահին էլ մի գեղեցիկ աղախին փէշքէշ արեց և ամեն բան վերջացաւ. քիչ էր մնում, բանտը նստեցնէին ինձ: Յմբողջ 5 տարի դատ վարեցի. խեղճ մայրս, ցաւին չը դիմանալով, մեռաւ: Ախ, հայր, հայր, ինչ բերիր դու մեր գլխին քո միամտութեամբ:

Եւ Սէլիմի այտերի վրայով գլորուեցին արտասուքի մի բանի կաթիլներ. դարձեալ խորասուզուեց իր մտքերի մէջ. գլուխը քաշ արած մտածում էր և Իբրահիմը, բայց շուտով ձեռքը դնելով ընկերի ուսի վրայ, փիլիսոփայօրէն ասաց. «ճակատագիրը անկարելի է ջնջել. փառք Փեղամբարին. յոյսդ Ալլահից մի կտրիլ:

¹⁾ Բացի քեաբինի օրինաւոր չորս կնոջից, մուսուլմանները իրաւունք ունեն և օրդա, հարճ պահել. օրդային տւելի հեշտ է արձապել, քան քեաբինաւոր կնոջ: ²⁾ Խնդիրք, աղերսագիր:

ասած է՝ մի առուից, որ ջուր է գնացել, էլի ջուր կը գնայ և չի ցամաքի։ Բայց այս ինչ զարմաղալ է. Ալլահ, Ալլահ, ինչ է պատահել։

Եւ երկուսն էլ գաւաղանները վեր առնելով վազեցին դէպի խիաբանի ծայրը, որտեղ մեծ աղմուկ ու իրարանցում էր նկատուում։

II

«Սալաւաթ, սալաւաթ, եա Ալի, մահ ջհուդներին» — ահա այն աղաղակները, որոնք լսւում էին ամբոխի ժխորի մէջ։ Խառնիճանդանճ ամբոխի առաջից վազում էին ոտնաբսրիկ երեխաներ և փոքր քարեր իրանց փեշերի մէջ ածած «ջհուդ, ջհուդ» ասելով ոստոստում էին. ապա դալիս էին սէյիդներ, թալաբաներ և մօլլաներ. մի բանի դարվիշ ևս, մազերնին գզգզուած, չաւազները ¹⁾ ուսերնին ձգած, տապաւնները շարժելով, «եա հակ, եա հու» գոռումներով թնդացնում էին օդը։ Ամբոխը գնալով-գնալով ստուարանում էր։ Մօտակայ փողոցներից վազում էին, փողոցի վրայ դռները բացւում էին և ամեն մարդ հարցնում էր. «ինչ խաբար է. ինչ է պատահել»։ «Ջհուդ-քուշան» է, պատասխանեց մի սէյիդ և այս խօսքի վրայ յանկարծ հարիւրաւոր բերաններից, գայլի ոռնոցի նման լսուեց մի ընդհանուր գոռոց՝ «ջհուդ-քուշան, ջհուդ-քուշան»։

—Սալաւաթ, սալաւաթ, նորից թնդաց օդը։

Յանկարծ լուռութիւն տիրեց. ամբոխը կանգ առաւ խիաբանի մէջ տեղ. մի սէյիդի կապոյտ փաթոթաւոր գլուխը երեւաց մի դռան սաքուրի վրայ և ամենքի աչքերը դէպի նրան ուղղուեցին։

—Մուսուլմաններ, պռուաց սէյիդը, լսեցէք. տեսնում էք այս ջհուդ աղջկան. սա «միւրթաղ» ²⁾ է, սա

¹⁾ Կամ քեաշկիւլ։ ²⁾ Ով խլամութիւն ընդունէ և ապա ուրանալ, նա միւրթաղ է, արժանի մահուան։

ընդունել է իսլամը, այժմ ուրանում է. ինչ է սրա պատիժը:

— Մահ, ոռնաց ամբոխը, բարկոժ պէտք է անել:

— Բայց սպասեցէք, շարունակեց սէյիդը, շարիաթը կնոջ վերաբերմամբ մահուան պատիժ թոյլ չէ տալիս. նրան պէտք է յաւիտեան բանտարկել և ամեն օր, նամազի ժամանակ, գանահարել. սակայն գուցէ նա յետ դառնայ իր անօրէն դէնից. գուցէ այս անիծեալ ջհուդներն են նրան խելքից հանել. տաննէք սրանց աղայի մօտ և սպասե՛ք թէ ինչ ֆէթվա կը տայ աղան ¹⁾:

— Գնանք աղայի մօտ, գնանք աղայի մօտ—պոռաց ամբոխը. մուսուառ ջհուդները համարձակում են նախատել իսլամի կրօնը, մեր շարիաթը. մահ նրանց, ժամանակ է «ջհուդ-քուշան» սարքել:

Եւ նորից «սալաւաթ, սալաւաթ» կանչելով, սոսկալի ժխորի և աղմուկի մէջ, մուրեռանդ ամբոխը շարունակեց իր ճանապարհը, բայց, յանկարծ, կարծես մի խոչընդոտի հանդիպելով, կրնկի վրայ յետ դարձաւ և մի ընդհատ ափսոսանքով շփոթութիւն ու իրարանցում պատահեց, ու փախչող փախչողի եղաւ որ, ինչպէս աւոււմ են, շու՛նը տիրոջ չէր ճանաչում:

«Հարամադաւաներ, փեդէր-սուխտաներ, այս ինչ աղմուկ է, որ բարձրացրել էք. հէնց այժմ Շահը կերևայ. ճանապարհ բացէք. խփէք դրանց վզակոթերին», — լսուեց մի խորխտ և թնդալից ձայն, որ ստիպեց շատերին փախուստ տալ. ճիպոտները, գաւազանները աջ ու ձախ թափուում էին սրա նրա գլխին. «վայ աչքս, վայ գլուխս, վայ ուսս» աղաղակները խառնուում էին երեխաների ու կանանց վայնասունի հետ:

Հրաման արձակողը, իրարանցումն առաջ բերողը թէհրանի Բէգլար բէգին ²⁾ էր, որ վրայ էր հասել ֆէր-րաշներով, լսելով աղմուկ և, զարհուրած՝ մնացել էր,

¹⁾ Ֆիթվա—վճիռ, իսկ աղա բառով սովորաբար հսկացում է կրօնապետը: ²⁾ Ոստիկանապետ:

տեսնելով որ ճանապարհը բռնուած էր ամբօխով: Ամեն
րոպէ կարող էր փշուել պալատից Շահի ելքը ծանու-
ցանող շեփորը և վայը եկել տարել էր Բէգլար բէգուն,
եթէ Շահի հանգիստաւոր գնացքը որևէ խոչընդոտի հան-
դիպէր ճանապարհի վրայ: Բէգլար բէգին կարծես ար-
դէն զգում էր իր ոտների վրայ ֆալախկայի հարուած-
ները, որոնց, անպատճառ պէտք է ենթարկուէր, եթէ
Շահը վրայ հասնէր: Այդ պատճառով Բէգլար բէգին
ձին քշելով, անդադար յորդորում էր ֆէրրաշներին և
շաթիրներին ցրուել ամբօխը. ֆէրրաշները, նրա առա-
ջից գնալով, աջ ու ձախ ճիպոտի հարուածներ հաս-
ցնելով սրա նրա գլխին, ճանապարհ բացեցին ամբօխի
միջով, մինչև հասան աղմուկի կենտրոնը և Բէգլար
բէկու առաջ հետևեալ տեսարանը պատկերացաւ: Գետ-
նի վրայ չորած էր և ձեռները դէպի երկինք բար-
ձրացրած մի ծերունի. երկար, բուխարէ մորթուց գլու-
խարկը ընկած էր նրա առաջ. գլուխը ածիլած էր, ե-
րեսը արիւնաթաթախ, մօրուքը, որ հասնում էր մին-
չև Գօտին՝ գզգզուած էր: Գօտին բացուած, կուրծքի
վրայ, աջ կողմին, գորշ դատաքից կարած արխալուղի
վրայ կարուած էր մի կլոր կարմիր կտոր, որից իսկոյն
կարելի էր իմանալ, թէ նա հրէայ է, «Նուհ» է. այդ-
ցոյց էր տալիս և դէմքի նուրբ գծագրութիւնը: Ծե-
րունին, ոչ մի ուշադրութիւն չէր դարձնում իր ուսե-
րին, մէջքին, երեսին անդադար տեղացող հարուած-
ներին և ապտակներին, այլ անմուռնչ, աղերսախառն
նայուածքով նայում էր հասարակութեան և հեծեծում:
Համան, աման, ձեր մարգարէի խաթրին խնայեցէք. աղ-
ջրկանս ձեռք մի տաք: Եւ ձեռքով ցոյց էր տալիս
գետնի վրայ պազած մի կնոյ, որ ամբողջովին փաթաթ-
ուած էր չարչաւի մէջ և որի չորս կողմը կանգնած
էին մի քանի սէյիդներ ու մօլլաներ, չրջանակ կազմե-
լով. երևում էր, որ կինը լացում էր, որովհետև ու-
սերը շարժւում էին, ինչպէս շարժւում են հեծկտան-
քի ժամանակ: Ծերունու կողքին երեսի վրայ գետնին

ընկած էր մի երիտասարդ, որ ամեն անգամ, երբ գլուխը բարձրացնում էր և որևէ շարժում էր անում, իսկոյն հայհոյանք, թուրք, հարուած տեղում էին նրա վրայ. նրա դէմքը արտայայտում էր խորին կսկիծ, երևում էր, որ նա գրեթէ անզգայ էր դարձել և անտարբեր էր ամբոխի իր վրայ թափած հարուածներին, հայհոյանքներին: Չը նայելով որ դէմքը թաթախուած էր փոշու մէջ և ուռած՝ ստացած հարուածներից, բայց գծագրութիւնը և հաղիւ բուսած ընչացքը ցոյց էին տալիս, որ նա գրեթէ մի պատանի է, հաղիւ 20—22 տարեկան. նրա կրծքից ևս կպցրած էր սիմբօլական կարմիր նշանը և երբեմն լսում էր նրա կրծքից խուլ հառաչանք:

—Ինչո՞ւ էր այս մարդկանց բռնել, ինչու էր ծածում սրանց, ինչու է լացում այս կինը—պօռաց Բէգլար բէգին. փեղէր-սուխտաններ, միթէ Շահը մեռել է, միթէ դիւան չը կայ: Ֆէրրաշներ, ցրուեցէր այս ամբոխը:

—Սպասիր, խան, առաջ եկաւ մի ծերունի սէյիդ. այս բոլորը կատարուում է աղա իմամ Զումայի հրամանով: Այս կինը—և մատով ցոյց տուեց գետնի վրայ պալաճ կնոջ—ահա այս սէյիդի կինն է, քեաբինի կինը. բայց այս մուռտառ ջհուդները փախցրել են նրան և գլխից հանել ու ջհուդ դարձրել. նրանց պատիժը մահ է:

—Ճշմտրի՞տ է ասածը, ջհուդ,—դարձաւ Բէգլար բէգին ծերունի հրէային. վեր կաց, պատմիր տեսնեմ, ինչ ես ասում:

Ծերունին կռացաւ, վերցրեց գլխարկը, և գլխին դնելով, ոտքի կանգնեց ու խոր գլուխ տալով, ասաց.

—Խան, քո գլուխդ վկայ, Շահի ազիդ գլուխը վրկայ, այդպէս չէ. այս աղջիկը, եսթերը, իմ մինուշար զաւակս է, այս զուլիդ¹⁾—և ծերունին ցոյց տուեց

¹⁾ Դուլ—ստրուկ. փոքրերը մեծերի հետ խօսելիս, այդպէս են անուանում իրանց:

մատով դետնի վրայ դեռ ընկած պատանուն—նշանածն է. շուտով հարսանիքը պէտք է լինէր, բայց մեր թաղի հարեան այս սէյիդը հինգ օր սրանից առաջ ուժով իրանց տունն է բաշում աղջկան, երբ նա աղախնի հետ փողոցով անցնում էր, և պահում: Երէկ երեկոյեան, դուռն բաց դռնելով, աղջիկս կարողանում է փախչել և վերադառնալ տուն, և երբ մենք պատրաստուում էինք դալ ձեզ գանգատի, յանկարծ թափուեցին մեր վրայ Իմամ Զումայի մարդիկը և մեզ թակելով, հայհոյելով դուրս քաշեցին, ասելով, որ իբր մենք մուսուլման կին ենք փախցրել. ծեծելով, հայհոյելով, թքելով բերին մինչև այստեղ. միթէ մենք Աստծու ստեղծած չենք, միթէ մենք Շահի հպատակ չենք:

—Սուտ է խօսում այդ անօրէն ջհուդը, դուռաց հրէայ աղջկայ գլխին կանգնած մի երիտասարդ սէյիդ. սա իմ քեաբինաւոր կինս է, սա մուսուլման է. ահա թող մօլլա Քեազիմը վկայի:

—«Աչադան-Ալլահ»¹⁾, առաջ գալով վկայեց մօլլան աչքերը խօր ընկած, գաւազանի վրայ յենուած, թաս-բէհը²⁾ ձեռքին բռնած մի ծերունի. ես եմ սրանց քեաբինը կտրել, ես եմ «քեալմէի շահադաթը»³⁾ լսել այս ջհուդ աղջկայ բերանից, զարմանում եմ, որ այդ դինսը ջհուդը փոխանակ ուրախանալու, տխրում է. փառք տուր, ջհուդ, Ալլահին, որ աղջիկդ ջհաննամի փայ դառնալու, բհեշդի⁴⁾ փայ պէտք է դառնայ:

—Խան, երդւում եմ մեզ Ստեղծողով, որ մի է, մօլլան սուտ է խօսում: աղջկանս վախեցրել են, թէ կը սպանեն, եթէ չը կրկնի, ինչ որ իրանք ասում են և քեաբինն էլ իրանք են կատարել զօռով. քեզ երդուեցնում եմ Շահի ջրգդայով⁵⁾, վերահասութիւն գործիր և այն ժամանակ կը տեսնես, որ ասածներին մէջ մի զարրայ⁶⁾ սուտ չը կայ. հազրաթ Մուսան⁷⁾ գլխիս

1) «Վկայ է Աստուծոյ: 2) Ցէրողորմեայ: 3) Հանգանակ հաստոր: 4) Արքայութիւն: 5) Բազ: 6) Նշանախեց: 7) Մովսէս մարգարէն:

խռով կենայ, ինչ տուր թխքա-թխքա¹⁾ անեն, եթէ տուտ դուրս գամ ծաթեր, զաւակս, պատմիր խանին եղելութիւնը:

Բէգլար-բէգին շուարած մնացել էր. յանձնել աղջկան հօրը, անկարելի բան էր. այդ կը նշանակէր գրգռել Իմամ-Ջումայի բարկութիւնը և մեծ վտանգի ենթարկել հրէական թաղը, մանաւանդ որ սովորական ջհուդ-քուշանի օրը մօտենում էր. թոյլ տալ որ սէյիդները տանեն աղջկան, այդ ևս անկարելի էր, որովհետեւ հրէաները կարող էին դիմել Շահին. վերջապէս, անգլիական դեսպանը կարող էր միջամտել և խնդիրը կարող էր շատ բարդուել:

Այդ միջոցին յանկարծ լսուեց շեփորի ձայնը. «Շահը գալիս է, Շահը գալիս է», լսուեց ամեն կողմից: Բէգլար-բէգին զարհուրեց. ըոպէապէս նա վճռեց իր անելիքը: «Շահտ, շուտ—հրամայեց նա,—ջհուդներին և աղջկան տարէք աղայի տունը և այնտեղ սպասեցէք ինչ. հէնց որ գըբլէյի-ալէմը²⁾ կ'անցնի, ես կը գամ և աղայի ներկայութեամբ վերահասութիւն կը տանք գործին. դուք էլ, աղա սէյիդներ, գնացէք աղայի մօտ»:

Դառնալով ապա իր կողքին կանգնած Սէլիմ շաթիրին, նա մի քանի խօսք փսփսաց նրա ականջին, և ապա, բարձրաձայն ասաց.

—Հաջի Սէլիմ, տար ջհուդներին աղայի տունը և հսկիր, որ նրանց ոչ ոք չը նեղացնի. այժմ հեռացէք ամենքդ, կորէք. քչեցէք ամենքին:

Ֆէրրաշների, շաթիրների ճիպոտները նորից բարձրացին օդի մէջ և սկսեցին տեղալ ամբոխի գլխին: Այն միջոցին, երբ Սէլիմ շաթիրը հրամայեց գետնի վրայ ընկած երիտասարդ հրէային վեր կենալ և հետեւել իրան միւս հրէաների հետ, երբ ծերունի հրէան բռնեց Ծաթերի ձեռքից, երիտասարդ սէյիդը մօտեցաւ երիտասարդ հրէային և ասաց.

1) Գտար-կտոր: 2) Աշխարհի աղօթարան:

—Եթէ իմ կնոջ մօտենաս, երեսին նայես, տեղն ու տեղը կը սատկեցնեմ քեզ, մոռտառ ջհուդ:

Հրէան ոչ մի պատասխան չը տուեց. կարծես նա չը հասկացաւ, նոյն իսկ չը լսեց սէյիդի ասածը, այլ մեքենայաբար հետեւեց շաթիրին:

Շեփորը նորից փչուեց, այս անգամ աւելի զօրեղ և աւելի թնդալից. դա նշան էր, որ արեգակնափայլ Շահը պալատի դարպասից դուրս գալով, իր մուքարէք¹⁾ ոտքը դրել էր ձիի ասպանդակի մէջ: Նորից ճիպօտները, գաւազանների հարուածները տեղացին աջ ու ձախ ամբօխի վրայ. շաթիրները շարուեցին իրանց տեղերը և մի ըոպէում գերեզմանային լուծիւն տիրեց. ամբօխը, խիաբանի երկու կողմին, պատերի տակ շարուած, շունչը փորը գցած, սպասում էր. շատերը շտապ-շտապ հագնում էին իրանց շուքքաների և աբաների թեքերը²⁾:

Բէգլար-բէգին մի վերջին հայեացք գցեց ամբօխի վրայ. նրա սիրաւ թրթռում էր վախից. ռոզորմած Աստուած, տուր անփորձ անցնել այս ըոպէն», մրմնջում էր նա: Նա լաւ գիտէր, որ բողոքաւորները, հարստահարեալները, միջոց չունենալով իրանց արգը³⁾ հասցնել Շահին, այդպիսի օրերն են ընտրում Շահի առաջը կտրելու և իրանց գանգատը անելու. վայն եկել տարել է Բէգլար-բէգուն, եթէ Շահը վատ տրամադրութեան մէջ լինի. եթէ օտքերը ֆալախկայի չարժանանան, յամենայն դէպս գրպանը սաստիկ կը տուժէ. մի քանի հարիւր, գուցէ և հազար էշրէֆիներ⁴⁾ պէտք է մատաղ անել Շահի գլխին և սագրազամին: Սակայն նա կլակածելի ոչ ոքի չը նկատեց ամբօխի մէջ. բացի դրանից նա ամեն միջոց ձեռք էր առել. իր ֆէրրաշները պատուէր էին ստացել հսկել, որ ոչ ոքի չը թո-

1) Օրհնեալ, շնորհաւոր. 2) Սովորութիւնը պահանջում է, որ երբ փոքրը ներկայանայ մեծին, ի նշան խորին յարգանքի, վերարկուի թեքերը պէտք է հագած լինի և ոչ վերարկուի մէջ փաթարկուած: 3) Ենդիրք: 4) Ոսկի:

զեն մօտենալու Այնուամենայնիւ Ռէզլար-բէգին հանգարտ չէր և հոգին խռոված էր. գիշերը վատ երազներ էր տեսել և ժամանակ չէր ունեցել գնալ երազահան միրզա Դարաբէին հարցնելու: «Է՛հ, մտածեց նա, ինչ որ զըսմէթ ¹⁾ է, այն կը լինի»:

Երրորդ անգամ հնչեց շեփորը և Դարը-Ալմասիէի (ալմաստի դուռ) անկիւնից երևաց հանդիսաւոր գնացքի ծայրը:

III

Ամենից առաջ գալիս էին զամբուրակչիները ²⁾ ուղտերի վրայ նստած և զամբուրակիները առաջին դրած. ապա զօւռնա-նաղարէն ³⁾: Նրանց հետևում էին հարիւրաւոր ֆէրրաշներ, ճիպոտները ձեռքին և գոռալով. «տոհր բաշ, բրօ, բրին» ⁴⁾. ապա գալիս էին շաթիրները կարմիր մահուդի հագուստով, խայտաճամուկ փետրաւոր գլխարկներով, արծաթեայ թօփուղներով և դեղին լապչիներ հագած: Շաթիրներից յետոյ միւսխօռնները ⁵⁾ «եղակով» ⁶⁾ տանում էին Շահի նշանաւոր արար և թիւրքմէն նժոյգներից մի քանիսը, զարդարուած թանկագին մետաքսեայ զինփուշով ⁷⁾, ընդելուզուած մարգարտով, ոսկէ ըախտով ⁸⁾. մի քանիսի ճակատին ըախտի մէջ փայլում էր ադամանդ կամ մի այլ գուհար—զմրուխտ, յակինթ: Նժոյգների ագիները ներկուած էին ծիրանի գոյն՝ արքայական նշան: Եղակներից յետոյ մի ամբողջ տարածութիւն բաց էր մնացած: Եւ նորից սկսում էր գնացքը միրզազաւներով (գահիճներով), որոնց կարմիր հագուստը, ձեռքին բռնած տապարները և մետաքսէ պարանները իսկոյն որոշում էին նրանց պաշտօնը—տալիարի հարուածով կամ պարանի

✱

¹⁾ Ճակատագիր: ²⁾ Համբուրակ, փոքր թնդանօթներ, տանելի ուղտերի վրայ, զամբուրակի—թնդանօթածիգ: ³⁾ Զօւռնի, թմբուկի ամբողջ սարքը: ⁴⁾ Հեռու կանգնիր, գնա, կորիր: ⁵⁾ Ախոռապետ: ⁶⁾ Հետևակ: ⁷⁾ Ծածկոց թամբի, ⁸⁾ Սարք—տանձ:

կապով տեղնուտեղը պատժել այն յանդուգն անձին, որ կը համարձակէր իր վրայ գրգռել գըբլէի-ալէմի (աշխարհի աղօթարանի) բարկութիւնը: Դահիճներէց յետոյ ընթանում էին խառ փռլխըդմէթները ¹⁾, թիրմաշալի հագուստներով: Ապա ծանրաքայլ գալիս էր «վէ-զերը թէշրիֆատը» ²⁾—Ջահիր-Դովլէն, պարսիկ հին մուսուտօֆիների պալատական հագստով—երկար թիրմա նուրբ շալի վերարկուով, եզրերը ընդելուզուած մարգարիտներով և մարգարտեայ ծոպերով, գլխին դրած նոյնպէս շալի փաթոթ, գօտիի մէջ խրած՝ զալամդան ³⁾ և ձեռքին բռնած ոսկէ թօփուղ: Նրան հետևում էր արդէն Շահի ձիի առաջից մեծ վիզիւր ծերունի Հաջի Միրզա Աղասին, թիրմա շուքբան հագած, եռանկիւնեայ բուխարէ մորթի երկար գլխարկը ծածկած և սպիտակ ներքնավարտիքով և կանաչ սրածայր չմշկներով ու մի երեսնայ գաւաղան ձեռքին բռնած: Վերջապէս, մի հիանալի չքեղ սպիտակ նժոյգի վրայ նստած երևաց Մահմէդ-Շահը, աշխարհի աղօթարանը. ժողովուրդը մինչև գետին գլուխ էր ծռում ամեն անգամ, երբ Շահը նայում էր այս և այն կողմը. ձին ամբողջովին կորած էր ակներով ընդելուզուած ոսկէ րախտի մէջ, իսկ ճակատին փայլում էր մի խոշոր ադամանդ. ասպանդակները համակ ոսկուց էին: Ինքը Շահը հագնուած էր այնպէս, ինչպէս հագնում էին իր պապ Ֆաթալի-Շահը և իր հայր անուանի Աբբաս-Միրզան: Գլխին դրած էր մորթէ եռանկիւնի, բայց կարճ քուլահ ⁴⁾, որի մէջ տեղ, ճակատին պնդացրած էր փոքրիկ ջրգգան, շահութեան նշանը. դա մի շարք խոշոր ադամանդներից շինած առիւծի և արեգակի—Շիր ու Խուրշուդի պատկերն է: Թանկագին սամուր բիւրքի ⁵⁾ տակից երևում է թիրմա շալի բաճկոնակ, որի վրայ կապած էր լայն թիրմա գօտի, որից կախ էին ընկնում լեւեռի պէս խոշոր մե-

¹⁾ Պալատական կամիրդէրներ: ²⁾ Մեծ արարողապետ: ³⁾ Գրչաման: ⁴⁾ Գլխարկ, փափախ: ⁵⁾ Մուշուակ:

ծովածեան մարգարիտների երկու ծոպեր, այդ գօտու մէջ խրուած էր արքայական թուրը, պատեանը ամբողջովին աղամանդից, յալնից, զմրուխտից շինած: Թեքին կապած ունէր ոսկէ բաղպաններ, նոյնպէս խոշոր գոհարներով բանուած, ոտքին հագած ունէր զինուորական կամ սէֆերի (ճանապարհորդական) երկար կոշիկներ: Դէմքը հիւանդօտ էր. մօրուքը, հակառակ իր պապի և հօր սովորութեան, երկար չէր թողած. մազերը խինայած էին, ինչպէս և եղունգները:

Ամբօխի երկրպագութիւններին նա ոչ մի նշանով չէր պատասխանում: Երբեմն-երբեմն նրա դէմքի վրայ երևում էր քմծիծաղ: Ձիի երկու կողմից գնում էին դարձեալ խառ փիշըղմէթները, մի քանի մուստօֆիներ¹⁾, ապա գալիս էին ղէյլանչիները, շերբէթիները, ձիի վրայ նստած և իրանց պաշտօնին վերաբերեալ ամբողջ սարասով—սալք ու կարգով. նրանցից յետոյ գալիս էին թիկնապահ ձիաւորները կամ զարափափախները, ոտքից գլուխ զինուած: Ապա գալիս էր մի ամբողջ կարաւան ջորիների, եախտաններով²⁾, մաֆրաշներով, թամբալիտներով բեռնաւորուած:

Երբ Շահը մօտեցաւ Ալմասիէ խիաբանի մեծ կամարաւոր դռան՝ Թօփիւանի մէյդանը մտնելու համար, նա դիմեց ծերունի մեծ վիզիրին և ասաց. «Աթան, մուրախիսաս ես³⁾, այժմ գնա ձի նստիր»:

Սովորութեան համաձայն, մեծ վիզիրը և մեծ արարողապետը պէտք է ուղեկցեն Շահին ոտքով մինչև քաղաքի դուռը, բայց Մահմէդ Շահը, որ իր մեծ վիզիրին աթա, հայր անունն էր տալիս միշտ, չէր կամենում ենթարկել ծերունուն յոգնածութեան, ուստի և ի նշան շահնշահական առանձին բարեհաճութեան, թոյլ չը տուեց նրան շարունակել: Հաջի-Միրզա-Աղասին խոր գլուխ տալով, համբուրեց Շահի փէշերը և յետ դար-

1) Պետական քարտուղար 2) Սնդուկ 3) Երբ մեծերը կամենում են արձակել իրանց ներկալութիւնից փոքրերին, ասում են «մուրախիսաս» (աղատ ես):

ձաւ նստելու իր ձին, որ իր միրախօրը ետեւից բերում էր, բայց հաղիւ ոտքը դրել էր ասպանդակի մէջ, որ յանկարծ տեղի ունեցաւ մի սարսափելի դէպք. տիրեց մի ընդհանուր իրարանցումն, որի մէջ լսում էր մի-միայն «Ալլահ, Ալլահ» ձայները, իսկ յետոյ լսուեց Շահի խրոխտ և բարկացոտ աղաղակը. «Հաջի-Միրզա-Աղասի». ծերունին հեալով, «ղուրբան, զուրբան¹⁾», այստեղ եմս ասելով, վազեց առաջ:

Ճիշտ այն րոպէին, երբ Շահի ձին անցնում էր մեծ դռան կամարի տակով, յանկարծ ամբոխի միջից մի անծանօթ մարդ ցայտեց դռան սէքուի վրայ և ձեռքին բռնած մի թուղթ բարձրացնելով գլխի վրայ, պոռաց. «Դուրբան, արդ ունեմ. առ այս իմ կեանքն էլ, թող իմ արիւնը քօ վզին մնայ, եթէ աղաւթ²⁾ չանես իմ որբերին. դատ, դատ անիրաւ Բէգլարբէկու ձեռքից»: Եւ արտասանելով դատ, դատ խօսքերը, նա հանեց դօտու մէջ խրած մի փոքր դաշոյն և կռիւնով փորի մէջ, ընկաւ գետին, ձեռքերը պարզած, երեսի վրայ:

Շահը լաւ տեսաւ, թէ ինչպէս մարդի փորոտիքը, աղիքը թափուեցին, և ձեռքով աչքերը ծածկեց. ձին խրտնեց և քիչ էր մնում վայր գլորի Շահին, եթէ միրախօրները վազելով, չը բռնէին սանձից. Շահը հասկացաւ, կատարուեց մէկը այն տեսարաններից, որ անխուսափելի են բռնապետական երկրներում. այդտեղ, բողոքաւորը, հարստահարուածը, երբ բոլոր ատեաններին դիմելուց, բոլոր դռները բաղխելուց յետոյ չէ կարողանում արդարադատութիւն գտնել, յոյսը կըտրում է այլ ևս մարդկային արդարութիւնից, նա դիմում է վերջին, յուսահատական միջոցին, բողոքի ծայրայեղ արտայայտութեան. նա անձնասպանութիւն է գործում Շահի կամ կուսակալի աչքի առաջ, իր արեան

1) Մինիստրները, պալատականները Շահին գլմեղիս՝ «Ձերդ Մեծութիւն» ասելուտեղ, ասում են «ղուրբան», մատաղ: 2) Արդարադատութիւն:

պատասխանատուութիւնը նրանց վրին է գցում, որպէս զի արթնացնի նրանց խրճմտանքը, ստիպէ նրանց արդարութիւն անել և պատժել հարստահարողին։ Նա դրանով բողոքում է Ալլահին՝ Շահի ձեռից։

Անձնասպանը, թէև երեսի վրայ ընկած, բայց թուղթը դեռ ձեռքին բարձր բռնել էր։

«Շուտ, շուտ, տեսէք մեռել է, թէ կենդանի է, հրամայեց Շահը, առէք ձեռքից թուղթը և տուէք Հաջի-Միրզա-Աղասուն»։

Փիշխըտմէթները վազեցին. թշուառը դեռ շնչում էր. փորոտիքը ամբողջովին դուրս էին թափուել. նա շնչում էր շարունակ. «Իմ տունս քանդողին տունը Ալլահն քանդի, Եզիզի, Շիմրի ¹⁾ ընկեր դառնայ»։

«Բէգլար-բէգին, ուր է փաղար-սուլտէ Բէգլար-բէգին, պոռաց յանկարծ Շահը, երբ մի ականարկ ձգեց անձնասպանի ձեռքից առած և իրան մատուցած թղթի վրայ ու յանձնեց մեծ վիզիրին. տարէք այդ խեղճին մի տեղ, կանչեցէք ջարրահ-բաշուն ²⁾ և թող բժշկի նրան»։

Ապա դառնալով մեծ վիզիրին, հրամայեց.

—Վերահասութիւն տուր գործին և յայտնիր ինձ. այժմ ինչ ես ասում, շարունակէ՛ք ճանապարհը թէ ոչ։

—Ո՛չ, ղուրբան. անկարելի է, լաւ նշան չէ այս բոլորը, պէտք է վերադառնալ պալատ, պատասխանեց մեծ վիզիրը։

Շահի դէմքը մթազնեց. աչքերի մէջ փայլեց մի րոպէ բարկութեան հուր, բայց, առանց առարկելու, դարձրեց ձիի սանձը, մեծ վիզիրը առաջը ընկաւ, և կանչելով Ֆէրրաշ-բաշուն, ասաց.

—Շղթայեցէք Բէգլար-բէգուն, տարէք պալատի բանտը, պահեցէք մինչև ինձանից նոր հրաման ստանալը։ Խեղճ Բէգլար-բէգին, որ այդ րոպէին մկան ծակը

¹⁾ Ամենամեծ անէծքը, որ մի շիա մահմեդական կարող է տալ շիային. Եզիզը և Շիմրը Իմամ Հուսէյն և Հասանի հալածողներն ու սպանողն են եղել։ ²⁾ Վիրարդների գլխավորը։

հարիւր հազար թումանով կ'առնէր, կուշ եկած, անմոռնչ սպասում էր իր ճակատագրին, ուստի երբ ֆէր-րէշ-բաշին մօտեցաւ շղթաներով, նա միայն արտասանեց.

—Ա՛խ, երազս կատարուեց.

Նորից շեփօրները փչեցին և ներքինները, իմանալով Շահի անակնկալ վերադարձը, լեղապատառ վազեցին հարեմխանան՝ հսկելու կարգապահութեան վրայ:

Շահը շտապով վերադարձաւ պալատ և հագիւ իջաւ ձիուց ու մտաւ ներքին պարտէզը, որ հրամայեց. «Գտէք որտեղ որ է այդ փաղար-սուխտէ մունէջիմ բաշուն ու քաշ տալով բերէք այստեղ, մի տեսնեմ թէ այս ինչ ինչ որ էր, որ նա գուշակեց մեզ»:

Էշիկ-Աղասի բաշին ¹⁾ վազեց կատարելու Շահի հրամանը, բայց մունէջիմ-բաշին, որ փորձով գիտէր, թէ որքան վտանգաւոր է Շահին ներկայանալ նրա բարկութեան առաջին րոպէներում, արդէն իր գլխի ճարը տեսել էր. կամենալով ազատել ոտքերը ֆալախկայից, նա փախել բէստ ²⁾ էր մտել Շահի ախոռատունը, մինչև որ անցնի Շահի բարկութիւնը և փորձանքը հեռանայ իրանից:

Այն րոպէին, երբ գօտին քանդուած ու ոտնաբերիկ մունէջիմ-բաշին փախչում էր դէպի ախոռատունը և կարողացաւ գցել իրան այնտեղ, նա զարմացրով նկատեց, որ երկու հրէայ, մէկը ծեր, միւսը երիտասարդ և մի հրէայ աղջիկ, նոյնպէս լեղապատառ, վազում էին դէպի ախոռատունը և նրանց ետևից վազում էին մի շաթիր ու մի սէյիդ. վերջինս գոռում էր. «Բռնեցէ՛ք, բռնեցէ՛ք մուռտառ ջհուզներին»:

Բայց հրէաները, հեալով, քրտնած, արդէն կարողացան մտնել ախոռատունը, մանաւանդ որ շաթիր Սէյիմը շատ էլ եռանդ գործ չէր դնում հասնելու նրանց:

Հրէաները նոյնպէս բէստ էին մտնում Շահի ախոռատունը, ինչպէս և մունէջիմ-բաշին. այստեղ այլ ևս

¹⁾ Պալատական գլխարկալի տերու ²⁾ Ապաստան:

ոչ դք, նոյն իսկ ինքը Շահը, չէր կարող հալածել նրանց
և նրանք ապահով էին:

Սէյիդը ստիպուեց քող ու փոշիման յետ գնալ,
իսկ Սէլիմ շաթիրը, ծիծաղելով նրա ետևից, ասաց.

—Սէլիմը դեռ շատ օյիններ կը բերի աղա իմամ
Ջումայի գլխին:

Նա ուրախ էր, որ կարողանում էր իր վրէժը առ-
նել, միևնոյն ժամանակ մի քանի տասնեակ թուման,
ի հարկէ կը ստանար ջհուգներից, որոնց նա հնարաւո-
րութիւն տուեց փախչել և բէստ մտնել Շահի ախո-
ռատունը: Նա կարողացել էր ճանապարհին փափսալ
ծեր հրէայի ականջին, թէ ինչ պէտք է անել. այդ
միտքը յղացել էր հնարագէտ Բէգլար-բէգին: Սէլիմը
դեռ չը գիտէր վերջինիս գլխին հասած փորձանքը,
ուստի և ասաց. «Այժմ գնամարդ անեմ Բէգլար-բէգուն,
որ իր հրամանը ճշտութեամբ կատարեցի: Ո՛հ, որքան կը
կատաղի իմամ-Ջուման, որ որսը ձեռքից աղատուեց»:

Եւր գլխաւոր միրախօրը եկաւ և արդ արեց Շա-
հին, թէ մունէջիմ-բաշին բէստ է մտել, նա յայտնեց
միևնոյն ժամանակ, որ ջհուգներն ևս բէստ են մտել
ախոռատունը:

Շահը քահ քահ ծիծաղեց և, դառնալով մեծ վի-
զիրին ասաց.

—Տեղն է, թող այժմ ջհուգների հետ քնի վեր
կենայ. ես իմ Աստուածս, լաւ պատժուել է միւնէջիմ-
բաշին. այդ նա չէր գուշակել, թէ չէ բէստ չէր մտնի.
այժմ նրա նամազը բաթըլ¹⁾ կը լինի:

Եւ աշխարհի աղօթարանը անցաւ իսլավթխանէն,
ուր պատրաստուած էր նհարը²⁾:

ՇԱՀՐԻԱՐ

(Կը ծաղուկակուի)

1) Մուսուլմանի համար նամազը բաթըլ է, անընդունելի է Ալլահին,
եթէ մուսուսո լանի պատահի նամազ անելիս: 2) Նախածաղը: